

Prof. Dr. Ethem Ruhi FİĞLALI ile Röportaj*

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (1955-1959 / 1971-1982);
Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kurucu Dekanı (1982-1992);
Muğla Üniversitesi Kurucu Rektörü (1992-2002).

Prof. Dr. Hasan ONAT**

Soru 1: Sayın Hocam, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi mezunusunuz. Uzun yıllar İlahiyat Fakültesi öğretim üyeliği, dekanlık ve rektörlük yaptınız. İnsanı tanıyorsunuz, İslam'ı tanıyorsunuz, devleti ve milleti iyi tanıyorsunuz. Biz Akşam Gazetesi olarak bu Ramazan'da değerli okurlarla birlikte bir "keşif yolculuğu" başlatmak istiyoruz. Diyoruz ki, gelin hep birlikte insanı, evreni, İslam'ı yeniden keşfedelim. Diyoruz ki, Ramazan Kur'an ayı olduğuna göre, Kur'an'ı ve Hz. Muhammed'i yeniden keşfedelim. Bize, bu yolculuğuun başında bunca derin birikiminize ve 70 yılı aşan tecrübenize dayanarak neler tavsiye edersiniz? Sizce, Müslümanların sıkı bir özeleştiri süreci başlatmalarının zamanı gelmedi mi?

Cevap 1: Sevgili Hasan, -sana doğrudan böyle hitab ediyorum; çünkü sen benim ilk asistanım ve bilim dünyasında da yürüdüğüm ve yürümekte olduğum yolda sadakatla ve başarıyla ilerleyen bir meslektaşımınsın- "keşif yolculuğu" sözü isabetli bir ifade. Gerçekten bizim, kuşkusuz insan ve evren kadar ve belki de onlardan önce, İslâm'ı, Kur'an'ı ve elbette bizim gibi bir fânî, ama Allah'ın vahyine mazhar olmuş bulunan Hz. Muhammed'i (aleyhisselâm) keşfetmek zorundayız.

Hatırlarsan, bu husus, benim için bugünün değil, daha sizlerin öğrencilik yıllarınızda, derslerimde sizlere anlatmaya çalıştığım önemli ve öncelikli bir mesele idi ve özellikle akademik hayata adım

* Bu röportaj 2011 yılı Ramazan ayında (01, 17.08.2011) Akşam Gazetesinde kısmen yayımlanmıştır.

** Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

attığınız günlerden bugüne kadar, her vesile ile gündemde tuttuğum ve sizler gibi değerli öğrencilerimle, meslektaşlarımla birlikte gündemde tuttuğumuz bir konu oldu.

Çünkü din alanında fikirlerden ve düşüncelerden dolayı hiçbir suret ve şekilde korkuya kapılanılmaz, kapılanılmamalıdır. Çünkü iman, şüpheye, ikircikli tutum ve davranışlara, tereddüde kapı alamaz.

Bu sebepten, kesin olarak demeliyiz ki, bir kişi, mensup olduğunu ifade ettiği dine, yani İslâm dine bir nebze, bir zerre miktarı saygı duyuyor, muhabbetle inanıyor ve bağlanıyorsa, “özeleştir” konusunda çok geç bile kalmış sayılmalıdır. Neden mi? Çünkü doğuş ve teşekkül dönemlerinde “düşünce”ye yön ve şekil veren İslâm, bugün maalesef ve maatteessüf, düşünceye yön ve şekil vermek şöyle dursun; dünyada kabalık, hoyratlık ve geriliğin örneği olarak gündeme getiriliyor. O halde, öncelikle Hz Peygamber’in şahsında dinin/İslâm’ın özünün ne olduğu, nasıl doğduğu ve hangi şartlar altında teşekkül ettiği, çok açık ve sağlam bir biçimde ortaya konmalı ve gerçekler bütün çıplaklığı ile gözler önüne serilmelidir.

Soru 2: Sayın Hocam, Kur’an Müslümanları “hep birlikte Allah’ın ipine sımsıkı sarılmaya” çağırırken, Hz. Muhammed Müslümanları bir “tarağın dişlerine”, “bir vücudun organlarına” benzetirken, Müslümanların üstelik din adına paramparça oldukları açıkça görülmektedir. Din, yavaş yavaş ayrılıkları meşrulaştıran ve pekiştiren bir işlev görmeye başlamıştır. Sizce din adına ortaya çıkan bu bölünme, parçalanmanın sebepleri nelerdir? Müslümanları bir “İslam ortak paydası”na davet etmek ne kadar anlamlı olur?

Cevap 2: Soruda gündeme getirdiğin dinin, yavaş yavaş ayrılıkları meşrulaştıran ve pekiştiren bir işlev görmeye başlamış olduğu hususu doğru bir tespittir.

Bütün bir İslâm düşünce tarihi ya da İslâm Mezhepleri Tarihi, senin “din adına ortaya çıkan” şeklinde tavsif ettiğin “bölünme”leri anlatır. Anlatmakla da yetinmez. Bu bölünmeleri, yani İslâm tarihinde vuku bulmuş bütün firkalaşma olayını “meşrulaştırma”/“rasyonalize etme” işi ile de uğraşır. Dolayısıyla bölünme-

nin/parçalanmanın sebepleri, burada böyle bir görüşme çerçevesinde ele alamayacağımız, hattâ nerede ise sayılamayacak kadar çoktur. Üstelik bunların çok önemli bir kısmı, senin de yakinen bildiğin gibi, salt “dinî” kaygıların ürünü olmaktan ziyade günlük çıkarlar, ihtiraslar ve “güç/iktidar” hırsının doğurduğu sebeplerdir. Bu yüzden konu, çok karmaşık olmakla beraber, sâlim bir akılla okunduğu takdirde çok net ve berrak bir biçimde görülebilecek derecede sade ve pürüzsüzdür.

İşte bu olguyu gerçek kılmanın tek yolu da, İslâm’ın/Kur’an’ın ivazsız-garazsız, sırf Allah adına doğru bir biçimde okunmasıdır. Hasan’cığım, elbette senin “İslâm’ın ortak paydası”na davet teklifin çok anlamlı ve doğru bir çağrıdır. Ancak bunun için de benim “İslâm mesajının özü” dediğim “tevhid”in ne olduğunu, yani “ortak payda”nın neyi ifade ettiğinin çok açık, kesin ve tereddütsüz bir biçimde biliniyor olması gerekir. Aslında bu, Kur’an’da, kendisine itiraz için gelen Necran Hıristiyanlarına hitaben Hz. Peygamber aracılığı ile o kadar açık ve kesin bir biçimde ortaya konmuştur ki:

“Ey Peygamber! Onlara de ki: ‘Ey kendilerine kitab verilenler! Gelin aramızda ortak olan bir sözde; şu ilkelerde birleşelim: Allah’ı gerektiği gibi tanıyıp sadece O’na kulluk edelim, O’na hiçbir şeyi ortak koşmayalım ve Allah’ın yanı sıra birbirimizi de tanrı edinmeyelim.’ Ey Peygamber! Eğer onlar bunu da kabule yanaşmazlarsa artık size, ‘Şahit olun ki, bizler müslümanız’ demek düşer.” [Âl-i İmrân,3/64]

Ayrıca Süfyan ibn Abdillâh es-Sakafî’nin Hz. Peygamber’den rivayet ettiği bir hadîs, bu konuda çok aydınlatıcıdır:

“Dedim ki: Ey Allah’ın Resûlü! Bana İslâm hakkında senden sonra kimseye sormayacağım bir söz söyle. Buyurdu ki: **‘Allah’a inandım de ve sonra istikâmet et (doğru yolu tut).’**” (Sahîhu Müslim,1/65.)

Soru 3: Sizin “mezheplerin ortaya çıkmasının sebeplerinden birisinin İslâm’ın insana tanıdığı özgürlük alanı ve akla yaptığı vurgu” olduğu şeklinde bir görüşünüz var. Bugün Müslümanların “özgürlük” meselesine yaklaşımlarını nasıl değerlendiriyorsunuz? Bakara suresindeki “dinde zorlama yoktur” ayetini nasıl anlıyorsunuz?

Cevap 3: Bu soruya, bana göre tam ve doğru, ama birçoklarına göre belki tahrik ve hattâ tahkir edici, aykırı, günümüzde çok kullanılan yabancı bir kelimeyle, yani provokatif bir cevap vereyim.

Bugün İslâm dünyasında “özgürlük” meselesi, hem çok önemli bir kavram hem de insanın “fitri” bir hakkı olarak, sadece sözü edilen, ama kesinlikle “var olmayan” bir “şey” durumundadır. Unutulmamalıdır ki, toplum hayatında, insanın insan olabilmesinin mutlak şartı, akıl ve özgürlüktür. Dinî yükümlülükler açısından bakıldığı takdirde bile, kişinin sorumluluğu sadece aklının yerinde ve özgür olması halinde söz konusudur. Oysa bugün Müslümanlar, tamamen kendi sorumluluk ve yükümlülükleri çerçevesinde olmasına rağmen bütün işlerini, fevkalâde yanlış bir anlayışla Allah’a havale ettikleri için, “özgürlük” konusuna da bu açıdan bakmakta ve dolayısıyla onu, hayatlarını “dikte” eden “efendileri”nin gözlüğü ile görmektedirler; daha doğrusu görememektedirler. Eğer görebilmiş olsalardı, “Allah’a kul” olmanın, ancak “özgür bir birey/kişi” haline gelmekle mümkün olabileceğini idrak ederlerdi. Dolayısıyla “güdülen” değil, “güden”, “seçen”, “doğru ile yanlış ayırabilen” bir kişi olabilmek için, her şeyden önce **özgür bir kişi** olmalarının şart olduğunun farkına varırlardı. Ama nerede??!! Biz müslümanlar olarak akli, soruyu, sorgulamayı, araştırmayı ve böylece özgürce bir hükme ulaşma alışkanlığını unutmaya başladığımız onuncu/onbirinci yüzyıldan bu yana, bütün işlerimizi Allah’ın takdiri-ne/iradesine bırakarak O’na karşı ciddi bir suç işliyoruz.

Bakara suresinin 256. ayetindeki “**...dinde zorlama yoktur. Çünkü doğru ile yanlış, hak ile bâtıl ayan beyan ortaya çıkmıştır...**” ifadesi, İslâm düşüncesi açısından çok önemlidir. Çünkü doğrudan insanın özgürlüğü ve mahiyeti ile ilgilidir. Bir kere “dinde zorlama yoktur” şeklinde çevrilen cümlenin aslı, “lâ-ikrâhe fi’-d-dîn” dir. “Kerh/ikrâh”, tam tamına iğrenme, tikslenme; iğrenerek/tiksiniyerek kabul etme demektir. Yani dinde hiçbir şeyi tiksindirerek, iğrendirerek kabul ettirmek bir yana teklif dahî edemezsiniz. İnsan, hem ahlâk, hem inanç ve hem de evrensel müeyyideler/yaptırımlardan oluşan dini, tamamen kendi özgür iradesi ile ya kabul eder yahut da kabul etmez yani inanmaz. Bu, bir tercih konusudur. Tercih de ancak özgür iradenin belirleyeceği bir seçimdir.

Soru 4: Sayın Hocam, Müslümanların mezheplere, tarikat gruplarına, cemaatlara ayrılmasında “egemenlik” meselesinin rolü nedir?

Cevap 4: “Egemenlik” konusu, bana göre, özellikle Kur’an’ın özünü yakalama açısından çok önemlidir. Bu konuda “İslâm Laiklik ve Türk Laikliğindeki Uygulamalar” başlıklı kitabımda genişçe incelediğim bu meseleyi, burada kısaca anlatmaya çalışayım.

“Egemenlik” Arapça “hâkimiyet” kelimesinin karşılığıdır ve genel olarak hâkimlik, hükümlerlik, üstünlük anlamlarına gelir. Kelimenin aslî bir anlamı daha vardır ki, çok ilgi çekicidir ve sosyolojik açıdan önemlidir: Ata gem vurmak ve onu yönetmek; gemiyi idare etmek.

Gem vurmak, ata egemen olmanın, yani boyun eğdirmenin (*teshîr*), yönetmenin ilk adıdır. Burada egemenliğin oluşabilmesi ve kurulabilmesi için gerekli en önemli unsur, o fiil ile ilgili yetkiye, yani yapabilme gücüne ve öz bilgiye (*hikmet*) ihtiyaç vardır. Yetki de bilgi, akıl, tecrübe, ehliyet ve en önemlisi adâlet gibi unsurlarla teşekkül eder.

Görülüyor ki insan, akılla donatıldığı ve bilgi sâhibi olduğu için egemenliğe, *adâlet* ve *hikmete* sâhip olduğu ölçüde hak kazanmıştır. Elbette onun egemenliğinin, ontolojik anlamda *mutlak olması* düşünülemez. Her şeyi ile sınırlı ve sonlu bir varlığın, mutlak sınırsızlığından, mutlak hâkimiyetinden söz edilemez. Ancak o, yeryüzünün halifesi sıfatıyla, emrine verilmiş olan “arz”a hâkim olmalıdır; çünkü arz, insana boyun eğebilecek biçimde yaratılmıştır. O halde insan, evrene egemen olmalı, yani ona âdeta gem vurmali; kendisine “emanet” olarak verilen ve “teshîr” edilebilecek / boyun eğdirilebilecek bu varlığı, *teshîr* kelimesindeki olumlu anlam çerçevesinde, ona zarar vermeden, ekolojik/çevrenin dengesini bozmadan geliştirip zenginleştirerek en iyi şekilde yönetmelidir.

Ancak iş bu kadarla bitmemektedir. Eğer konu sadece insanın, dünyaya egemen olması, köprüler, barajlar, santraller kurarak, bilimsel keşiflerde bulunarak ekonomik ve endüstriyel alanda mesafeler kat etmesinden ibaret olsaydı bir mesele yoktu. Oysa insan, yeryüzünde tek başına yaşayan bir varlık değildir. Hemcinsleriyle bir arada yaşamak zorundadır. Onların birbirlerine göre farklılıkları, olaylara yaklaşımları ayrı sosyal tabakalaşmayı da beraberinde ge-

tirmekte ve hemen arkasından, hemcinsleri üzerinde de tıpkı evren için söz konusu olduğu biçimde hâkimiyet tesis etme/hükmetme/boyun eğdirme arzu ve hırsı, hattâ endişesi ön plâna çıkmaktadır.

Hız. Muhammed, bütün faaliyetlerinde kendisinin yenilikçi olmadığını ısrarla belirtmişti. Hattâ dini bile yeni baştan icat edilmiş değildi; çünkü ona göre İslâm, daima var olmuştu ve Hız. İbrahim ile başlayan önceki peygamberlerin dininden farkı yoktu. O sadece, daha önce gönderilen dinlerin bozulan kısımlarını düzeltiyor ve Allah'ın dinini yine O'nun esaslarına göre var kılıyordu. Hız. Muhammed ile en mükemmel şekline kavuşmuş olan **İslâm, ona bağlananlar ve bütün insanlık için refah, adâlet, kurtuluş, barış ve esenlik vaat ediyordu.**

Ayrıca Hız. Peygamber dâhil hiç bir peygamberin Allah'ın yerine iş yapma ve vekili olma yetkisinin bulunmadığı açıkça bildirilmiş ve insanlara da, peygamberlere de hükmettikleri zaman adâletle hükmetmelerini istemiş [4. Nisâ, 58; 38. Sâd, 26] bir dinde, elbette yetki ve sorumluluk doğrudan insana verilmiş ve ondan bu yetkilerini, yani egemenliğini nasıl kullanması gerektiğinin yolları gösterilmiştir.

Buna göre insan, egemenliğini kullanırken mutlaka ve her ne pahasına olursa olsun bilgi ve hikmete dayalı adâletle ve hakkaniyetle hükmetmeli; Allah'ın Kur'an'da bildirdiği hazır örnekleri dikkate alarak onlardan yeni hükümlere ulaşmalıdır. Başka bir ifade ile insan, Allah'ın indirdiklerini gerektiğinde yeni hükümlerin üretilmesi ve istikrar içinde değişme ve gelişme için bir malzeme olarak kullanılmak durumundadır.

Kur'an'a göre siyasî egemenlik tereddütsüz insana aittir; çünkü biraz önce de işaret edildiği üzere, yönetim konusunda yapılacak iş, "şûrâ" yoluyla toplumsal iradenin tecellî ettirilmesidir. İnsan da sâhip olduğu hür iradesi ile bunu gerçekleştirebilecek güçtedir. Yoksa insanın "**Hâkimiyet Allah'ındır**" iddiası ile hükmetmeye kalkması ve kendi iradesini ve yorumlarını Allah'ın iradesi sayması, açıkça bir ilâhlık davasıdır.

Eğer bir toplum, içinde bulunduğu durumdan hoşnut değilse, egemenlik hakkı ile bu gidişi değiştirmelidir. Nitekim Kur'an-ı

Kerim'de bu konuda şu ifade edilir : “...**Şüphesiz ki bir topluluk durumunu değiştirmedikçe, Allah da o toplumun durumunu değiştirmez...**” [13. Ra'd, 11]. Kaldı ki, toplumu ilgilendiren yanlışlar, yalnız bu yanlışları yapanları değil, toplumun tamamını ilgilendirir. “**Siz fitneden/aranızda kargaşa ve düzensizlik çıkarmaktan sakının. Çünkü fitnenin zararı sizinle sınırlı kalmaz (bütün topluma yayılır)..**” [8. Enfâl, 25] uyarısı da buna işaret eder.

İbn Haldun da *Kur'an*'ın mesajından hareketle ortaya koyduğu “bedevî - hadarî” anlayışı ve yorumu ile insanların ayetleri anlama ve yorumlama farklılığındaki tabii duruma işaret etmektedir. Buna göre “bedevî” ile “hadarî”nin yorumu elbette aynı değildir. Bu ise, açıkça, aynı ayete dayanmalarına rağmen, insanların pekâlâ farklı kararlara ulaşabileceklerini gösterir. Artık bu durumda Allah'ın mesajı, insanların yorumlarından dolayı ilâhîlikten çıkmakta ve insânîleşmektedir. Yani mesajın kendisi *ilâhî*, anlaşılması, uygulanması ise *insânî* olmakta ve izâfileşmektedir. Onun için “Allah'ın buyruğunu tatbik ettiğini iddia eden bir insan, aslında Allah'ın emrini değil, bu emirden kendi anladığını uygulamıştır. Onun için Allah adına Firavun zulmü işlemek de mümkündür.”

İşte ortaya çıkan her mezhep, her tarikat ya da her cemaat, kendi yorumlarından oluşan görüşlerini, hâşâ Allah'ın buyruklarıyla aynıleştirdikleri, yani kendi görüşlerini dinin aslı kabul ettikleri için, kendilerini Allah'ın vekili sıfatıyla egemenliğin mutlak sahibi gibi görmektedirler. Bu ise din adına fevkalâde tehlikeli ve bahtsız bir yaklaşımdır.

Soru 5: Sayın Hocam, “73 fırka” ile ilgili hadis hakkında bir değerlendirme yapar mısınız?

Cevap 5: Mezheplerin sayısı ile ilgili olarak Hz. Peygamber'den değişik rivayetleri olan bir hadis nakledilmektedir.

Buna göre, İslâm ümmeti yetmiş üç fırkaya ayrılacak ve Resûlullah ile ashâbının yürüdüğü yolda olan biri dışında diğerleri cehennem gidecektir; cennete gidecek o bir fırka da Kurtuluşa Eren Fırka (*el-Fırkatu'n-Nâciye*)'dir.

Bunun tam zıddı bir rivâyet, el-Makdisî (356/966) tarafından nakledilmiştir. Buna göre de Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: **“Ümmetim yetmiş üç fırkaya ayrılacaktır. Onlardan yetmiş ikisi cennete, biri de cehenneme girecektir.”** el-Makdisî, bu rivayetlerden birincisinin, yani yetmiş iki fırkanın cehenneme, bir fırkanın da cennete gireceği yolundaki rivayetin daha meşhur olduğunu; ama öteki rivayetin, yani fırkalardan yetmiş ikisinin cennete, birisinin de cehenneme gireceği şeklinde olanının, daha sahîh bir isnâda sahip bulunduğunu söylemekle birlikte, ne yazık ki isnat zincirini vermemektedir.

İslâm toplumunun yetmiş üç fırkaya ayrılacağını bildiren bu hadîs, sıhhati hakkında söylenenler bir yana, İslâm mezhepleri tarihi yazarlarını oldukça zor durumda bırakmıştır. Bunlardan bir kısmı bu hadîsi sahîh sayarak yazdıkları kitaplarda İslâm mezheplerini bu sayıya bağlı kalarak tasnif etmeye çalışmışlardır. Ancak onların bu hususta başarıya ulaştıkları söylenemez; çünkü bütün gayretlerine rağmen, birtakım tutarsızlıklara düşmekten kurtulamamışlardır. Bu yolun güçlükleri içinde bocalayanlar arasında başta el-Bağdâdî olmak üzere el-İsferâinî ve eş-Şehrestânî'den söz edilebilir.

Bazı âlimler de bu hadîsin doğruluğu veya yanlışlığı hakkında susmuş ve sanki bu hadîsi görmezden gelmişlerdir. Dolayısıyla bunların mezheplerin sayıları hakkında bir endişe veya meseleleri olmamıştır. Bu gruba el-Eş'arî sokulabilir.

İbn Hazm (456/1063) ise, bu hadîse tam anlamıyla karşı çıkarak “Bunlar isnâd bakımından kesinlikle sahîh değildir” der ve zayıf olduklarını ileri sürer.

Ben bu yetmiş üç fırka meselesine, Kur'an-ı Kerim'in hedefi istikametinde bakmanın galiba en isabetli ve çıkar yol olacağına inanıyorum.

Bir kere hadîste geçen yetmiş [seb'un] kelimesi kesin bir sayıyı göstermekten ziyade, çokluğu ifade etmektedir. Nitekim Kur'an'da geçen 7 ve 70 gibi, yedi ve yedinin katları olan rakamlardan ya ibâdet ve muâmelâta dair hükümlerde, söz gelişi, **“...Bulamayana hac sırasında üç gün ve döndüğünde yedi gün, ki o tam on gündür, oruç tutmak gerekir..”** [2.Bakara,196] âyetinde olduğu

gibi esas sayı, yahut da çokluk ve mübâlağa kastedilir. Meselâ, **“Yedi göğü ve yerden de bir o kadarını yaratan Allah’tır...”** [65.Talâk,12] âyetinde sözü edilen “yedi” ile, **“Sonra onu, boyu yetmiş arşın olan zincire vurun”** [69.Hâkka, 32] âyetindeki “yetmiş”, çokluğu göstermektedir.

Kaldı ki, gerek Yahudi ve Hıristiyanların, gerek Müslümanların tarihte görülen fırkalarının sayısı, hadîste bildirilen sayıların çok üstündedir.

Bu rivayeti “lafzen” kabul etmek zorunda kalmamız halinde bile, ortada anlaşılamayacak pek fazla şey de yoktur. Çünkü Yahudi ve Hıristiyanlar yetmiş bir veya yetmiş iki fırkaya ayrılmış iken, İslâm fırkalarının yetmiş üç ve dolayısıyla onlardan bir fazla oluşunun sebebinin de her şeyden önce İslâm dininin özelliği ve Müslümanlara tanınmış olan düşünce hürriyetinde aramak icap eder.

Şöyle ki Cenab-ı Allah, Müslümanlara bir taraftan doğru yola uymalarını, ayrılığa düşmemelerini ve birliğin zarurî olduğunu buyururken; diğer taraftan onları, ısrarla Allah’ın âyetleri ve kâinatın problemleri üzerinde de düşünmeye, araştırmaya ve hakikatin idrakine ve keşfine sevk etmektedir.

Nasıl bugün siyasî partiler, devleti ve milleti en iyi kendilerinin yönetebileceğini söylüyor ve bu işin gerektirdiği “en doğru” fikrin kendi partilerince ortaya konduğunu iddia ederek iktidar için, hâkimiyet tesisi için hesaplar yapıyor, taraftar kazanma yollarını arıyorlarsa, İslâm tarihinde gördüğümüz fırkalar da, en iyi ve en doğru fırkanın kendilerinininki olduğunu ileri sürmüş ve sürmektedirler. Bir farkla ki onlar, bugünkü partiler gibi doğrudan iktidar ve egemenlik adına ortaya çıkmamış ve çıkmıyorlar; sadece *Kur’ân* ve *Sünnet*’i, kısaca gerçek İslâmiyeti kendilerinin temsil ettiklerini iddia etmiş ve ediyorlar.

İşte tehlike de burada başlıyor. Çünkü onların “gerçek İslâmiyet” dedikleri şey, sadece ve sadece kendi algılamaları ve okumalarından ibaret olan kişisel ya da cemaat görüşleridir. Esas bilinmesi gereken, ya da ilgililer ve yetkililer tarafından camilerde, ilgili yerlerde bangır bangır bağırılarak anlatılması ve öğretilmesi gereken husus, mezheplerin, tarikatların, cemaatların ve kişilerin görüşlerinin kesinlikle Kur’an ile, İslâm ile özdeş kılınamayacağıdır. Kaldı ki, tarih

boyunca gördüğümüz bütün mezheplerin tamamı da kendilerini Kurtuluşa Eren Fırka olarak görmüştür.

Soru 6: Müslümanları bekleyen en ciddi sorunlardan birisi Irak'ta ve Pakistan'da derinden yaşanan "mezhep çatışması"dır. Şii-Sünni mezhep çatışmasının İslam dünyasına yayılma ihtimali nedir? Müslümanları mezhep çatışması bataklığından uzak tutmak mümkün mü? Nasıl?

Cevap 6: "Mezhep çatışması" maalesef çok ürkütücü bir söz. Gerçi İslâm tarihinde mezhep çatışmalarına sıkça rastlanmamakla beraber, insanların ya da zümrelerin bağnazlığı, böyle bir tehlikeyi her an ateşleyebilmiş gibi görünüyor; çünkü dayandığı gerekçenin kaynağı bilgisizlik/cehalet. Gerçekten bilgisizlik, kör bir gelenekçilik, ataları körükörüne taklid, aklı ve mantığı kullanmamak, sorup-sorgulamamak, sebep-sonuç ilişkisi kurmaksızın hemen kabul etmek ve en önemlisi de araştırmamak, düşünmemek ve ibret almamak, Kur'an'ın şiddetle reddettiği, karşı çıktığı ve mutlaka mücadele edilmesini emrettiği kötü alışkanlıklardır.

Bu sebepten bütün mezhep mensuplarının, kendi mezheplerinin görüşlerine inanmaları elbette doğrudur; ama inandıkları hususlar, diğer İslâm mezheplerinin mensuplarını "kâfir" ilân etmeleri için bir "ruhsat" değildir. Çünkü dîn adına "doğru" ile "yanlış"ın hükmünü verecek olan yegâne varlık, sadece YÜCE ALLAH'tır.

Müslümanları böylesi bir tehlikeden uzak tutmak için, dünyada "cennet-cehennem" satışından vazgeçerek, inançlarımızı, mezheplerimizi, mensubiyetlerimizi iktidar, güç ve kuvvet hırsımıza alet etmemeliyiz. Esasen Irak ve Pakistan'da vuku bulan Şii-Sünnî çatışması, dinî hassasiyetleri kullanan siyasî güçlerin eseridir. Dolayısıyla insanları, işin bu cephesini, oynanan oyunu bütün çıplaklığı ile ortaya koyup bilgilendirirseniz, çatışmayı büyük ihtimalle önleyebilir ya da tahribatını en aza indirebilirsiniz.

Unutmayalım ki, Allah'ın rahmeti her şeyi kapsar. Cennette İslâm mezheplerinin bütün mensuplarına olduğu kadar, Allah'ın birliğine inanmış/Tevhid ehli bütün insanlara da yer olduğunu müfessirler ifade ediyor.

Soru 7: Sizin Atatürk'ün din anlayışı, Türkiye'de din ve laiklik gibi konularda makaleleriniz ve kitaplarınız var. Sizce Türkiye'yi halkı Müslüman olan diğer ülkelerden farklı kılan sebepler nelerdir? Türkiye'deki laiklik anlayışını ve uygulamalarını bir ilahiyatçı gözüyle nasıl değerlendiriyorsunuz?

Cevap 7: Türkler, daha İslâmiyet'e girişlerinden itibaren, daha önce mensup oldukları muhtelif dinlerden edindikleri örf, âdet ve düşünce biçimini yeni girdikleri dinin "tevhîd" inancı ile çelişmeyen tutum ve davranışlarıyla kaynaştırmak ve yenilemek suretiyle, benim merhum Yahya Kemal'i takiben kullandığım "Türk Müslümanlığı"nı meydana getirmiş ve bugüne kadar sürdürmeyi de büyük ölçüde başarmışlardır.

Esasen İslâm yani Kur'an-ı Kerim, tek ve evrensel olmasına rağmen, onun Müslümanlar tarafından yaşanan ve yorumlanan biçimi, "etnik" anlamda değil, ama coğrafi ve kültürel anlamda milletlere, yahut anlayışlara göre değişir. Bu açıdan daha İslâm tarihinin ilk dönemlerinden itibaren, hem Arap, hem Acem, hem Kuzey Afrika, hem Hint, hem de Türk Müslümanlığından söz edilmiştir ve edilmektedir. Çünkü İslâm, bu kavimler ya da coğrafyaların kültürlerine dayalı olarak yeni zenginlikler ve câzibe kazanmakta ya da hedeflediği mesaja aykırı tutum ve davranışlar nedeniyle yüzü karmaktadır. Burada söz konusu olan örf ve âdetler değil, bir "zihniyet" meselesidir. Bu açıdan Türk ya da Türkiye Müslümanlığı, doğrudan doğruya Kur'an mesajını, yatay ve dikey boyutlarıyla özünden kavrayıp ortaya koyma tezidir.

Ayrıca bizim, halkı Müslüman olan diğer ülkelerden çok büyük ve önemli bir farkımız, millet olarak Atatürk gibi bir dâhiye sahip olmamızdır. Müslümanların siyasî, askerî ve kültürel açıdan sömürgeleşmeye başladıkları bir dönemde, Allah, Türk milletine ilâhî bir lûtuf olarak Mustafa Kemal'i bağışlamıştır. Bunu neden bu tarzda söylüyorum?

Batı'nın teknolojik gelişmelerinden sonra hızla artan sömürgecilik siyaseti, büyük ölçüde İslâm ülkelerini hedef almıştı. Bu, İslâm ülkeleri için çok ciddi bir mağlubiyet demektir. Çünkü İslâm düşüncesi ve siyaseti hep "galibiyet" ve "egemen güç" anlayışına göre bi-

çimlendirilmişti. Bu durumda İslâm dininin yüzünü karartan taassup ve düşünce yokluğuna bir çözüm bulunması gerekiyordu. İslâm dünyasının muhtelif bölgelerinde değişik çalışmalar ve teşebbüslerde bulunulmuş ise de hiçbiri beklenen sonucu doğuracak idarî ve siyasî bir sonuca ulaşamamıştı.

İşte Atatürk, yirminci yüzyılda İslâm dünyasında mutlaka yapılması gereken ataların körükörüne izlenmesi, düşünceye kilit vurulması, ilme ve irfana kapıların kapatılması gibi, Allah'ın Kur'an'da hararetle karşı çıktığı kötü alışkanlıkları elinin tersiyle iterek yerle bir etmiş; gerçek bir inanan kimsenin, "muttakî bir mü'min" in yapılması gerekeni tereddütsüz yerine getirmiş ve böylece bugün diğer Müslüman ülkeler arasındaki farkımızın ortaya çıkışını sağlamıştır. O, dinimizin evrensel değerlerinin her asırda geçerli olacağına gönülden inanmış; zamanın eskittiği muâmelatın ise "cumhur" un eliyle yenilenebileceğini, kısaca "şûrâ'nın delâletiyle sorunların çözülebileceğini göstermiştir. Bunun için de en elzem olan şeyin BİLGİ olduğuna inandığı içindir ki, Türk halkının inandığı dinin kitabını, yani Kur'an'ın tercüme ve tefsirinin yapılması emrini bizzat vermiştir. Bugün bile gazetelerin Ramazanlarda ek olarak verdiği Kur'an meallerinin başında, Atatürk'ün daha 1926'da emrini verip 1930'lu yıllarda ilk baskısı yapılan Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın Hak Dini Kur'an Dili başlıklı dokuz ciltlik mealli tefsiri gelir.

Elbette İslâm gibi hayatın her safhası için söylenecek sözü bulunan bir dinin egemen olduğu bir toplumda laiklik anlayışı ve uygulamaları zorluklarla karşılaşma durumundadır. Cumhuriyetin ilk yıllarında rastlanan bazı hatalı tutum ve davranışlar bugün yerini daha makul ve mutedil bir uygulamaya bırakmış görünmektedir. Ancak bu arada, sadece laikliğin değil, aslında Kur'an'ın da hassasiyetle üzerinde durduğu diğer dinlere ve mensuplarına gösterilmesi gereken saygı konusu, maalesef pek mutedil ya da günümüzde çok kullanıldığı için her gün içi biraz daha boşaltılmış bulunan "liberal" anlayışa uygun gözükmemektedir.

Soru 8: Mustafa Kemal Atatürk'ün din anlayışı hakkında kısa bir değerlendirme yapabilir misiniz?

Cevap 8: Atatürk'ün din anlayışını, burada kısaca ifade edebilecek kadar usta biri değilim. Çünkü o, gerçekten çok müstesna bir insan. Ülkemizde, maalesef “din” dendiği zaman, sadece namaz, oruç, hac, zekât gibi ibadetleri ya da kişisel bazı tutum ve davranışları anlayan ve dinin sadece bunlarla ayakta duracağını sanan bazıları, onun ibadetler konusundaki ilgisizliğine takılarak hakkında olumsuz görüşler serdetmektedirler. İbadetler kişiseldir. Tanrı ile kul arasındaki bir ilişkidir. Unutulmamalıdır ki, Türklerin mensup olduğu Hanefi-Mâturîdî inanışının temelleri, “amelin imandan bir cüz” olmadığı esasına dayanır. Yani esas olan iman'dır; ibadet imanın süsüdür; elbette bulunması müreccahtır, yani iyi olur. Ama inkâr edilmediği sürece yerine getirilmemesinin hesabı, bize değil Allah'a verilecektir.

Gerçekten Atatürk'ü din açısından anlayabilmek için, hiçbir yoruma girmeden onun bu konulardaki sözlerini okumak bile başlı başına bir ufuk açar. Meselâ bunu, siz bu gazetenin Ramazan sayfasının bir köşesini tahsisle yapabilirsiniz. Bana göre çok da isabetli olur.

Soru 9: Türkiye'de son zamanlarda “mehdilik” ve “Mesihlik” meselesi ile ilgili tartışmaların yoğunluk kazandığı görülmektedir. Bu konuları iyi bilen ve yazan bir bilim adamı olarak bu tür tartışmaların yoğunlaşmasını nasıl izah ediyorsunuz? Mehdilik ve Mesihlik meselesi “iman meselesi” sayılır mı?

Cevap 9: Tarih boyunca, hemen hemen bütün dinler ve toplumalarda bir “kurtarıcı” bekleme inancı vardır. İşin ilginç yanı, bir hurafe olmasına rağmen bu inanış, nedense hep kriz dönemlerinde, insanların siyasi, askeri, ekonomik ya da sosyal açılardan çaresizliğe düşürüldükleri dönemlerde yoğunlaşır. Bu tartışmalar ya “kurtarıcı” rolüne heveslenen siyasiler ya da kendilerinden menkul “kutsal” sıfatı taşıyan meczuplar tarafından başlatılır ya da körüklenir.

Mehdilik ve Mesihlik meselesi, kesinlikle bir iman konusu değil; olsa olsa çaresiz insanları avlamak için bir ökse olabilir. Bu hususta benim Günümüz İslâm Mezhepleri kitabıma bakılabilir.

Soru 10: Müslümanların mevcut din anlayışında “öz”den çok “şekil”in ön plana çıktığı şeklindeki değerlendirmelere katılıyor musunuz? Eğer gittikçe “öz”den uzaklaşıyorsak, bunun sebepleri neler olabilir?

Cevap 10: Evet, İslâm dünyasının tamamında bugün cârî olan din anlayışında “öz”den çok “şekil”in ön plana çıktığı şeklindeki değerlendirmelere katılıyorum. Elbette bunun, bütün sosyal olaylarda olduğu gibi pek çok sebebi vardır. Konu üzerine eğilen birçok farklı alanın uzmanı çok değişik tespitlerde bulunabilirler. Ben bir Mezhepler tarihi, yani İslâm düşünce okulları tarihi öğrencisi olarak, dinin ikinci dünya savaşından sonra hızla siyasallaşması olgusuna bağlıyorum. Özellikle Mısır’da Müslüman Kardeşler ile Lübnan’da Hizbu’t-Tahrîr’in öncülüğünde, Batı dünyasına karşı İslâm’ın görünür kılınması yolunda faaliyetlere başlandı. Bu teşebbüsler, zamanla Müslümanların yoğun ya da çoğunluğu oluşturdukları ülkelerde, dinin ahlâken yaşanır kılınmasına ve gerçekten sorumluluk bilincine, yani “takvâ”ya yakışır bir hayatın tercih edilmesine öncülük edecek yerde, siyasete hizmet eden aracı bir kurum haline sokuldu.

Artık din, yeryüzünde alçak gönüllü ve vakarlı bir şekilde yürüyen; mallarını hayırlı işlerde harcadıkları zaman ne israf ve ne de cimrilik eden, yaratılan her zerreyi Yaratan’dan ötürü gerçekten seven ve sayan Rahmân’ın kulları yerine, Müslüman olduğunu söylediği halde Allah’ın kutsal kıldığı cana kıyan, yalan söyleyen, israf eden, kılık kıyafetle zühd ve takvâ propagandası yapan “liberal müslümanlar” tarafından temsil edilir oldu!

Soru 11: Türkiye’de “Türkiye’de Alevilik-Bektaşilik” adıyla yayınladığınız kitap, bu alandaki ilk ciddi bilimsel çalışmalardan birisi olarak yerini almıştır. Alevilik-Bektaşilik konusundaki tartışmaları nasıl değerlendiriyorsunuz? Bu alanda yapılan ciddi yanlışları işaret eder misiniz?

Cevap 11: Hangi konuda olursa olsun bir mesele tartışılabilir, ondan mutlaka bir şey çıkar. Türkiye’de Alevilik-Bektaşilik konusundaki tartışmalar da şu anda bulanık suda balık avlamaya benziyorsa da bana göre yapılmalı, devam ettirilmelidir. Son yıllarda yapılan görüşmeleri, 1960’lı yıllarda yapabilmek fiilen mümkün değildi.

Tabii senin de çok iyi bildiğin gibi, bir toplumun dinî hayatı ve bu hayatı oluşturan zümreler ve onların anlayışlarını tek bir kulvarda koşturmak mümkün değildir. Hele bizim gibi yüzyıllarca kabileler ve boylar halinde yaşamış milletleri, tek bir kalıpta ele almak imkânsızdır. Bu sebepten Türkiye’de gerek Alevi-Bektaşî zümreler gerek Sünniler, galiba, kendilerini “homojen” bir topluluk olarak görüyorlar. Bana göre bu alanda yapılan ciddi yanlışların başında bu husus gelmektedir. Önce zümreler kendilerini, olabildiğince açık-seçik tahlil etmeli; tespitlerini yakın gruplarla paylaşmalı; daha sonra da daha geniş bir çevrede konunun ciddi analizleri yapılmalıdır. Sonuçta hiçbir zümrenin diğerine iltihakı gibi saçmalıklara meydan verilmeden ilgili zümre hakkında doğruya en yakın bilgilerin istihsaline imkân ve fırsat tanınmalıdır. Bu kadar...

Soru 12: Sayın Hocam, Türkiye’de çok şeyler oluyor, çok şeyler değişiyor. Siz, genelde din alanındaki gelişmeleri, olup bitenleri, tartışmaları nasıl buluyorsunuz? Türkiye’deki din algısının istikametini nasıl görüyorsunuz? Türkiye din-siyaset, din-laiklik, din-demokrasi gibi konulardaki sorunların üstesinden gelebilir mi? Nasıl?

Cevap 12: Hasan’cığım görüşmemizin sonunda bana öyle bir soru yönelttin ki, nasıl cevap verebileceğimi kestiremiyorum. En iyisi cevap vermemek...

Ancak Şu kadarını söyleyeyim ki, evet Türkiye’de çok Őeylerin olduğu muhakkak. Esasen bu durum, Demirperde’nin yıkılıŐından itibaren kaçınılmaz bir senaryonun icrası. Başka bir ifade ile post-modernizmin dayatması... Ben günümüzün meselelerine bu açıdan bakıyorum. Din alanındaki geliŐmeler de bu cereyanın ürünü... Dinin, zellikle İŐlm’in fikir ve düşünce boyutundaki derinliğinin ihya edilmesi yerine, “görünür İŐlm’in” tervic edilmesi ve benzeri geliŐmeler, olup-bittiler, bana hep “bayram Őekeri” gibi geliyor. Anlık tatlar... Bilmem dikkat ediyor musun? Din alanında varlıklarından söz edilen zümreler ya da cemaatlar, bugün mutlaka incelenmesi ve gerek fikir ve düşünce gerekse fiili uygulama olarak ihy edilmesi, yaygın eğitim imknlarıyla kitlelere anlatılması ve öğretilmesi en azından biz Türk milleti için elzem olan İmam Mturid’den hiç söz ediyorlar mı? Türkiye’deki din algısının istikameti için pusulasını yitirmiŐ, dersem yanılmıŐ olur muyum? Türkiye’nin, inŐallah yanılı- rım, ama Şu anda sergilenen zihniyetle, din-siyaset, din-laiklik, din-demokrasi gibi konuların üstesinden gelebileceğini sanmıyorum.

Soru 13: Sayın Hocam, Akşam Gazetesi okurlarına Ramazan ayı münasebetiyle tavsiyeleriniz var mı? Müslümanlar bu bir ayı en iyi Şekilde nasıl değerlendirebilirler?

Cevap 13: Öncelikle Akşam Gazetesi’nin değerli okuyucularının Ramazanlarını kutluyor; sağlık ve esenlik içinde hayırlı ve feyizli bir ay geçirmelerini Yüce Tanrı’dan niyaz ediyorum.

Ramazan ayı, gerek manev gerekse madd açıdan özel bir aydır. İmkn ve fırsatı olan yurttaŐlarımızın, bu ayda kendileri ve yakınları kadar kimsesizleri, yoksul ve zrl insanları “düŐünmelerini” demiyorum, hiç değilse “hissetmelerini” dilerim.